

Зоран П. РАШОВИЋ*

БОГИШИЋЕВИ ЗАПИСИ О УТИЦАЈУ ОПШТЕГ ИМОВИНСКОГ ЗАКОНИКА ЗА КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ НА СИСТЕМАТИКУ ЈАПАНСКОГ ГРАЂАНСКОГ ЗАКОНИКА ОД 1890. ГОДИНЕ

Ајсѝракиј: Валтазар и г. Мацајоми-Мацурата, ондашњи вицеминистар финансија у Влади Јапана, сусрели су се у Паризу, 5. јула 1878. г. Поводом свјетске изложбе, јапански вицеминистар боравио је у Паризу у својству предсједника јапанског одјела изложбе. У то доба Богишић је радио на састављању црногорског имовинског законика, а професор Боасонат на састављању грађанског законика за јапанску царевину. Јапански вицеминистар је пожелио да у Паризу разговара са Богишићем о неким питањима која се тичу кодификација грађанског права у Црној Гори и Јапану. Њихов састанак је наведеног дана трајао око три сата. Записници са тога састанка су са француског преведени на јапански језик и послати у Државни савјет Јапана. Богишићев рад није остао незапажен ни у Земљи излазећег сунца, увијек спремној да уочи добар резултат и да са знатжељом сазна о методологији која је до њега довела. Он у својим записима не скрива да су његови разлози и аргументи за такав став оставили посебан утисак на јапанског вицеминистра. Године 1883. он је у рукама имао прву свеску пројекта Јапанског грађанског законика, која је објављена 1882. године. Тада је уочио да је његово мишљење исказано на састанку у Паризу нашло великог одзива у јапанској кодификаторској комисији. Био је веома поносан на ту чињеницу. У својим бројним објављеним и необјављеним радовима оставио је записе о томе.

Кључне ријечи: Црна Гора, Јапан, Богишић, грађански законик

* Др Зоран П. Рашовић, редовни професор Правног факултета Универзитета Црне Горе и ванредни члан ЦАНУ

Валтазар Богишић и г. Мацајоми-Мацурата, ондашњи вицеминистар финансија у Влади Јапана, нијесу могли ни наслутити да ће њихов састанак, одржан 5. јула 1878. године, побудити такво интересовање стручне јавности, које се протеже све до данас. Тог датума јапански вицеминистар финансија боравио је у Паризу у својству предсједника јапанског одсјека на свјетској изложби. У то вријеме Богишић је припремао прву верзију чувеног *Ойшшеі имовинскоі законика за Књажевину Црну Гору*. Црна Гора је тада имала 120–130.000 становника и простирала се на око 4.400 км².

Богишић није пропуштао да нагласи да пројекти јапанског и црногорског имовинског (грађанског) законика одступају од устаљена Хуго-Хеизова система. Ево његовог записа о томе: „Сви су кодификатори прве три четврти нашега вијека, па држали се они Хуго-Хеизове системе, или оне Јустинијанових *Инсѿиѿиѿуѿиѿа*, или чега другога, дјествовали вазда против мисли формулисане у нашој поставци. Једини изузетак представљају тек два најмлађа, по времену, законика, Црногорски и Јапански. Они падају већ у посљедњу четврт XIX стољећа, и ми ћемо ниже о њима опширније проговорити у засебну одсјеку.”¹ У том смислу, у истом раду потенцира: „Међутим, постарати ћемо се да, уколико се краће узмогне, дадемо појам о системи Јапанског законика да би се видјело до ког је ступња ово кодификаторско предузеће, вршено на крајноме истоку под управом једног француског научника, слиједило начелу самосталности породице и наслеђства напрама опће имовинском праву.”²

У Збирци Валтазара Богишића у Цавтату (у даљем тексту: ЗББ ХАЗУ) пронашли смо један запис, забиљежен Богишећевом руком, о сусрету Валтазара Богишића и јапанског вицеминистра — г. Мацајоми-Мацурате. Колико је нама познато, садржина овога записа до сада није објављивана те овај материјал сматрамо изузетно вриједним за даља истраживања:

„При свјетској изложби у Паризу нахођа се м. финансијални министар Јапанске царевине Мацајоми-Мацурата, и то као предсједник Јапанскога одиела изложбе, којом су Јапанци растидили многу ствар-обртничку земљу у Еуроѿи. Једнога дана, као што нас

¹ Валтазар Богишић, *О ѿоложају ѿпородице и наслеђсѿива у ѿравној сисѿтеми, Изабрана дјела, сѿѿудије и чланци*, Подгорица, 2004, стр. 25; Љиљана Марковић — Радомир Ђуровић, *Правни сисѿтем Јајана*, Београд, 2011, стр. 389–399.

² *Ibid*, стр. 43.

увјерава 'Право', тајник Министарства јави се к нашему земљаку врломе професору Богишићу, који такођер у Паризу борави, те му јави жељу г. министра састати се с њиме и поразговарати се о неким питањима која се тичу Кодификације права у Јапану. У назначено мјесто и вријеме Богишић отиде на састанак. Ми не знамо која су му питања била предложена, ни у коме им је. Савијетовање трајало околу три сата, послје којих г. министар нареди да се објаснијуће г. Богишића с францускога преведе на јапански језик и да се одмах пошаљу у Државни савјет у Једдо, што и би извршено."³

Богишић не пропушта да се и у својој аутобиографији осврне на париски сусрет са јапанским вицеkonzулом. То се нарочито потенцира у другом концепту његове аутобиографије: „При сврси неће, мислим, бити згорега да приложим једну љубопитну епизоду мога паришкога борављења, јер се и она тиче моје научне струке у ширем смислу. 1878. год. у вријеме паришке изложбе, јавља се једнако дана к мени некакав барон Сиболд, секретар министарства финансија у Јапану, молећи ме, да назначим састанак са његовим шефом вице-министром г. Мацајоши-Мацурата, који ми жели предложити нека принципијелна правна питања. Дошавши на одређени *rendez-vous* г. ми вице-министар постави неколико капиталних питања, која се тичу кодификације права у Јапану. Том кодификацијом се бави већ 6–7 година особита комисија, под предсједништвом паришкога професора *Boissonade*; — али до сада не објелодани никаква извјештаја о своме послу. Мотивованим одговорима које му дадох, вице-министар се показа врло задовољан, те заповиди, да се с францускога одмах преведу на јапански језик, те да се пошаљу у државни Савјет, што би и изведено. Хоће ли то моје мишљење имати каква уплива на ход и резултат кодификације, то ће тек вријеме показати. Умјесто звонећег хонорара за моју респона, зажељех да ми даду опис неких правних формација у Јапану, прије новог административнога преокретаја; — што би и учињено (о тој јапанској консултацији има нотица у једном броју 'Права' при свршетку 1878. или при почетку 1879. г.)."⁴

³ Збирка Балтазара Богишића у Цавтату.

⁴ Валтазар Богишић, *Дрући концепції аутобиографије (Материјали за биографски нацрт)*, *Изабрана дјела, сјудује и чланци*, Подгорица, 2004, стр. 412–413.

Познато је да је *Јапански грађански законик* проглашен 1890. године. Његово ступање на снагу било је предвиђено за 1893. годину. Рјешења овог законика су широко критикована, па је именована нова комисија која је за основу узела рјешења *Њемачкој грађанској законика*. Законик је усвојен 14. јуна 1896. године, а ступио на снагу 1. јануара 1900. године. Садржао је 2.385 параграфа. Касније је сачињен нови текст *Јапанској грађанској законика* (1.044 параграфа), који је ступио на снагу 16. јула 1898. године. Међу јапанским научницима неспорно је да су бројне одредбе више верзија *Јапанској грађанској законика* рађене, између осталог, под утицајем рјешења из *Ојшиџеј имовинској законика за Књажевину Црну Гору*. Али то је тема за други рад.

Као што се зна, кодификација грађанског права у малој држави, каква је била Црна Гора, није мање тешка од оне у великој држави. Чак се може рећи да је Богишићев подухват у Црној Гори био тежи него сличан подухват неких комисија у развијеним државама. Јер, примјећује Богишић, „тешкоће које је требало савладати биле су утолико веће што сам, поред околности — можда јединствене у историји кодификације — уопште у подизању здања морао не само да истовремено будем архитекта и зидар, већ сам морао: да тражим, доносим и припремам камен, креч и пијесак за ову изградњу”⁵. Осим тога, Богишић је у Црној Гори имао улогу председника и читаве комисије за кодификацију. Истина, Црна Гора је имала велико повјерење у његову лојалност, честитост и стручност. У ту лојалност, честитост и стручност, међу онима који су познавали Богишића и пратили његов рад, није никада сумњано.

Његов тешки, сложени и велики подухват није остао незапажен ни у Земљи излазећег сунца, увијек спремној да уочи добар резултат и да са знатижељом сазна о методологији која је до њега довела. Тако је г. Мацајоми-Мацурата 1878. године желио чути Богишићево мишљење о одређеним принципијелним питањима кодификације грађанског права. Непосредна радња на изради пројекта црногорског законика отпочела је тек 1876. године. Разлика је била и у томе што је наведени посао у Јапану извршавала многочлана комисија, под предсједништвом париског професора Боасонада, а у

⁵ Валтазар Богишић, „Мемоар о слабостима и тешкоћама мог положаја у току мисије у Црној Гори, Ст. Петербург, 30. октобар 1879. године”, објављено у књизи: *Црнојорски законици...*, стр. 404.

Црној Гори Богишић је радио сам. Истина, у току израде *Законика* Богишић се консултовао са многима. Сачинио је: анкету о правним обичајима са око 2.000 питања, организовао читање текста *Законика* са члановима Одбора и књазом Николом, уважавао сугестије језичких зналаца. Али је, највећим дијелом, сам формулисао одредбе чланова ОИЗ-а.

Састанку у Паризу присуствовао је и секретар јапанског министарства — барон Сиболд. Иако је састанак дуже трајао (око три сата), само су размотрена општија питања. Наравно, Богишић не би био велики научник (обичајног права и породице) и кодификатор да се и прије тога (случајног састанка) није бавио изучавањем устројства јапанске породице. На састанку се разговарало и о садржини будућег *Јапанског браћанског законика*. С тим у вези, Богишића је веома интересовало питање хоће ли породично и насљедно право чинити садржај будуће јапанске кодификације. Добио је одговор из кога се могао извести закључак да јапанска комисија има намјеру уврстити све оне дјелове који чине садржину *Француског браћанског законика (Наполеоновог законика)*. Упркос томе, Богишић је остао при ставу да породично и насљедно право не треба да чине дјелове будућег законика „да би у своје вријеме, кад би се дошло до њихове кодификације, могло особитим, њиховој природи пристојним начином, с њима поступати”⁶.

Богишић не скрива да су његови разлози и аргументи за такав став оставили посебан утисак на јапанског вицеминистра. Одмах након тога састанка Богишић је сазнао да је вицеминистар дао „наредбу свом секретару, да сав наш разговор, који је текао на француском језику, преведе на јапански, те да га отпреми у Државни савјет у Токијо”⁷. Том приликом Богишић није гајио наду да би његово мишљење, изражено на састанку, „могло имати ма какав утицај”. Ово и због тога што је мишљење „не само једном било исказано и то наустице, него и веома далеко од мјеста у коме се вршио кодификаторски рад”⁸. Штавише, за пет година од тога састанка Богишићу није било ништа познато „о току и правцу јапанске

⁶ Валтазар Богишић, *О положају породице и насљедства у јавној сисџеми, Изабрана дјела, сџудије и чланци*, Подгорица, 2004, стр. 45.

⁷ *Ibid*, стр. 45.

⁸ *Ibid*, стр. 46.

кодификације”⁹. Нада о утицају његовог мишљења није посебно гајена ни због тога што је знао „какав знатан положај заузимаше г. Боасонад и у кодификаторској комисији и у Министарству правде у Токију”¹⁰.

Ипак, 1883. године Богишић је у рукама имао прву свеску пројекта *Јапанској грађанској законика*, која је објављена 1882. године. Тада је његово чуђење било „немалено” када је у писму Боасонада, посланом министру правде, објављеном на „челу свеске и у њену приступу”, видио „неопроврживе знакове” да је његово мишљење исказано на састанку у Паризу „ипак нашло одзива у јапанској кодификаторској комисији”. Богишић затим износи садржај писма г. Боасонада посланог јапанском министру правде. Треба истаћи да је Богишић, иако не гајећи неку наду о утицају свога мишљења, често практиковао да у годишњим извјештајима руским властима и црногорском књазу истакне част због одржаног састанка са јапанским вицеминистром. Из доступних извора сазнајемо чињенице које наводимо у наставку.

Своје прве импресије о сусрету са јапанским вицеминистром Богишић износи у извјештају за 1878. годину, поднесеном руском министру народне просвете, грофу Андрејевичу Толстоју. Нажалост, тај извјештај нам није доступан, али о њему сазнајемо из другог извора. Наиме, у „Мемоару о слабостима и тешкоћама мога положаја у току мисије у Црној Гори од 30. октобра 1879”, Богишић спомиње наведени извјештај.¹¹ У *Мемоару* се Богишић жали на неадекватну накнаду коју добија за свој рад, за разлику од вишечланих комисија у другим државама, које су „веома скупе”. Те комисије раде непрестано „и у данашње вријеме”, каже Богишић. Зато подсјећа на кодификације грађанског права на којима се радило више година, као нпр. на оне „у престоницама Њемачке и Јапана”. Упоређујући свој положај са оним који има предсједник комисије за израду *Јапанској грађанској законика* (г. Боасонад — ванредни професор на париском факултету), Богишић, између осталог, каже: „(...) добија 35.000 франака годишњег хонорара, поред трошкова

⁹ *Ibid*, стр. 46.

¹⁰ *Ibid*, стр. 46.

¹¹ Валтазар Богишић, „Мемоар о слабостима и тешкоћама мог положаја у току мисије у Црној Гори, Ст. Петербург, 30. октобар 1879. године”, објављено у књизи: *Црногорски законици...*, стр. 407.

путовања, смјештаја, послуге итд, плус његове припадности из Париза”; према томе, лако је замислити колико мора да кошта читава комисија.¹² Упркос томе, примјећује Богишић, радови на изради *Јапанској грађанској законика* „не изгледа да су много поодмакли“¹³. Томе закључку иде у прилог и чињеница да је јапански вицеминистар финансија тражио од Богишића „савјет у вези са водећим принципима кодификације грађанског права (види мој извјештај за 1878. годину)”¹⁴. Велике хонораре, каже Богишић, имају и комисије за кодификације, и то оне „из Берлина (састављено од седам чланова и савјетника), из Пеште (састављен од пет чланова), из Ст. Петерсбурга (састављена од 20 чланова — радила на састављању Хипотекарног законика), из Бугарске (састављена од 5–6 чланова ради организовања правосуђа). Закључује: његов положај „није ни регуларан, ни повољан, нити одговара тешкоћама и значају подухвата”¹⁵.

У годишњем извјештају министру просвјете Русије од 12/24. јула 1884. године Богишић с поносом подсећа на састанак са јапанским вицеминистром финансија: „У мом Извјештају 1878. године обавијестио сам о томе да ми се једна висока личност из Јапана, која се налази у Паризу, обраћала за савјет у вези с питањем кодификације грађанског права у Јапану.”¹⁶ Том приликом истиче плодотворност тог састанка: „Документи који су недавно издати свједоче о томе да су та савјетовања имала утицаја на високом мјесту на систем именоване комисије.”¹⁷ Наговјештава ближе информа-

¹² Валтазар Богишић, „Мемоар о слабостима и тешкоћама мог положаја у току мисије у Црној Гори, Ст. Петерсбург, 30. октобар 1879. године”, објављено у књизи: *Црнојорски законици...*, стр. 407.

¹³ Валтазар Богишић, „Мемоар о слабостима и тешкоћама мог положаја у току мисије у Црној Гори, Ст. Петерсбург, 30. октобар 1879. године”, објављено у књизи: *Црнојорски законици...*, стр. 407.

¹⁴ Валтазар Богишић, „Мемоар о слабостима и тешкоћама мог положаја у току мисије у Црној Гори, Ст. Петерсбург, 30. октобар 1879. године”, објављено у књизи: *Црнојорски законици...*, стр. 407.

¹⁵ Валтазар Богишић, „Мемоар о слабостима и тешкоћама мог положаја у току мисије у Црној Гори, Ст. Петерсбург, 30. октобар 1879. године”, објављено у књизи: *Црнојорски законици...*, стр. 407.

¹⁶ Извјештај Валтазара Богишића министру народне просвјете Русије, Берлин, 1884. године, јула 12/24, *Ојшійи имовински законик за Књажевину Црну Гору*, Подгорица, 2004, стр. 294.

¹⁷ *Ibid*, стр. 294.

ције о томе у неком од следећих извјештаја: „Како та чињеница представља успјех, чији је значај важан за свакога, очекујем потпуније информације о њој. Надам се да ћу бити у могућности да вамем високопревасходству о тој ствари поднесем одређенији извјештај и податке у мојим будућим рапортима.”¹⁸

У извјештају И. Д. Дељанову о раду на *Законику* у току 1884–1885. године, посланом са Цетиња 20. 8 / 1. 9. 1885. године, Богишић поново подсећа руског званичника на свој састанак са јапанским вицеминистром: „У закључку, дозвољавам себи да још једанпут обратим благонаклону пажњу нашег високопревасходства на мој рад на будућем грађанском законуку Јапана о којем сам говорио у свом Извјештају за 1888. годину, а имао сам част да о овоме информирем ваше високо превасходство у мојем рапорту од 12 (24) јула 1884. године.”¹⁹ У истом извјештају Богишић обавјештава да је недавно штампан други дио пројекта *Јапанској грађанској законика*. То га је још више убиједило у увјерењу да су консултације са г. Мацајоми-Мацуратом у Паризу „имале одлучујући утицај на сав систем тога рада”²⁰. Том приликом не скрива задовољство чињеницом да ће нови *Јапански грађански законик* по систему бити сличан црногорском законуку: „На тај начин, нови грађански законик Јапана имаће, углавном, истовјетан систем са црногорским, без обзира на претходно мишљење председника Кодификационе комисије у Токију, париског професора Voissonade.”²¹

У даљем излагању подсећамо на Богишићеву студију „О положају породице и наслједства у правној системи” од 1893. године и износимо Богишићево запажање о првој свесци пројекта *Јапанској грађанској законика*, која је објављена 1882. године, као и о томе што г. Боасонад саопштава у писму, „на челу наведене свеске”. У том писму, посланом јапанском министру правде, г. Боасонад саопштава да се његов пројекат законика назива „(Code) des biens, ou des droits composant le patrimoine des particuliers”. У уводу наведене свеске он је написао да ће прва књига о лицима, о друштву и

¹⁸ *Ibid*, стр. 294.

¹⁹ Извјештај И. Д. Дељанову о раду на *Законику* у току 1884/1885. године, Цетиње, 20. 8 / 1. 9. 1885. године, објављено у књизи: *Ојшћии имовински законик за Књажевину Црну Гору*, Подгорица, 2004, стр. 301.

²⁰ *Ibid*, стр. 301.

²¹ *Ibid*, стр. 301.

породици бити кодификована на начин што ће се водити рачуна и о обичајима, али ће се тај посао извршавати „тек, пошто све остале књиге Законика буду довршене”. У истом писму г. Боасонад обавјештава јапанског министра правде да се прва свеска пројекта, без обзира на то што почиње другом књигом, ипак зове „свеска прва (tome premier) и да у њој нумерација чланова отпочиње са бројем 1. Као што је наведено, прва књига, која се односи на лица и на породицу, одложена је за доцније.”

Богишић не пропушта да примијети да је не само у првој свесци пројекта *Јапанској грађанској законика*, него и у наредним свескама, запазио знакове „да познији рад оде правцем чистог имовинског законика”. За такву тврдњу износи неколико чињеница:

1) У *Наполеоновом законнику* (трећа књига), каже Богишић, сдржана су опширна правила о женидбеном уговору и о узајамним имовинским везама супружника. За разлику од тога рјешења, у трећој књизи пројекта *Јапанској грађанској законика*, „који одговара тек приведеној Наполеонова кодекска, нема ни трага тој групи правила која по својој природи припада доиста породичном праву... Пошто је, како видјесмо, више књига о лицима искључено, слиједи, да ми о јапанскоме Законнику породичног права не находимо.”

2) У *Француском грађанском законнику* тестаментарно и законско наслеђивање регулисано је у књизи: „Des manieres d' acquerir la prorpriete”. На другој страни, у пројекту *Јапанској грађанској законика*, „у трећој свесци, штампаној најприје 1888. године, има засебна књига „о начинима стјецања имовине. Насљедна права, као у Наполеоновом законнику, ту нема, изузев што при крају те књиге има 15 чланова о легатима (чл. 639–664).”

У члану 640 било је предвиђено да ће правила о тестаментима бити уређена у петој глави другог дијела треће књиге, али, како записује Богишић, „зачудо ни те пете главе, нити другог дијела ове књиге овдје нема, па ни другдје нигдје у цијелом Законнику. И то не само да их нема у првом издању треће свеске 1888, него их нема ни у најновијему од 1889 до 1891, па ни у тексту без коментара, издану 1891.”²² Исто важи и за правила о интестатском наслеђивању: „Ни о њима ни трага у свим наведеним издањима Законика!”²³

²² Валтазар Богишић, *О њоложају њородице и наслеђства у њравној сисџеми*, Валтазар Богишић, Изабрана дјела, Подгорица, 2004, стр. 47.

²³ *Ibid*, стр. 47.

Богишићу су то били снажни аргументи да изведе сљедећи закључак: „Према свему изложеноме јасно је, ми бисмо имали пред собом нешто попут црногорског, чисто имовински законик.” У јапанском пројекту остало је 15 чланова о легатима, али та чињеница, према Богишићу, не може да поквари његово својство имовинског законика, као што то нијесу могла ни у црногорском законнику учинити тзв. екстерна породична права (нпр. правила о старатељству). Колико је Богишићу било познато, неки дјелови, о којима је било ријечи, касније су „засебно узакоњени”.

Богишић је упорно заговарао становиште да фамилијарне односе и наслебно право не треба уносити у имовински законик: „Погледом, дакле, на особиту природу наше фамилије и тога што је с њом спојено, и научне, а поглавито практичне цијели, којим се ми особито клањамо у овакоме послу, доводи нас до закључка — све фамилијарне одношаје, као и с њима спојено наследство, не смијемо уносити у Имовински законик, него треба да их оставимо за посебну, својеобразну, постепену легислативну операцију. Уосталом, иако ће то чинити еклектицизам, ми опет ради практичних сврха треба да учинимо и један изузетак. Пошто имовински законик има у виду и саобраћај с иностранцима којима је мало познат устрој фамилије, ми ћемо примити у наш законик сва главнија правила имовинских одношаја фамилије, у колико се они могу тицати имовинских веза и додира фамилије и њених чланова са иним свијетом. То су, да тако кажемо, екстерна имовинска фамилијарна права, која ми у законик примисмо. Све је остало отуда искључено.”²⁴

Ту не стаје, већ и даље образлаже откуд екстерна правила фамилијарног права у ОИЗ-у: „У списку је група било већ поменуто да ми премда искључисмо унутарња правила фамилије, ипак уврстисмо у Законик екстерна тога предмета. Та су екстерна стегнута тек на она правила која су важила за вањски имовински свијет с којим кућа и чланови куће долазе у додир. Њена устроја и унутрашњих одношаја ми се дотакосмо само уколико је то неопходно потребно владању тога вањскога свијета. Уврстити та правила чинило нам се неопходним већ и ради тога што господујућа форма фамилије у Црној Гори ни њена нарав није добро позната, особито иностранцима, који ипак долазе у имовински додир са Црногорцима. А да

²⁴ Валтазар Богишић, *Метод и систем кодификације обичајној права у Црној Гори, Изабрана дјела, студије и чланци*, Подгорица, 2004, стр. 196.

није одвећ позната ни нашем свијету, мислимо да смо већ доказали на другом мјесту.”²⁵ У том смислу и ови аргументи: „Кад се говори о члановима дома, то бива само у колико се њихови додири са вањским свијетом тичу у једноме или другоме обзиру само куће као имаоника. Затим долазе особити раздјели о другим врстама названих имаоника, као племе, братство, општина, црква, друштва као имаоници и заклада.”²⁶

У *Ойштем имовинском законнику за Књажевину Црну Гору* садржана су правила о човјеку и другим имаоцима, као и о својевласти и уопште о располагању имовином. „За све врсте имаоника примисмо такође за правило да их се такнемо тек са вањске стране, тј. у колико могу интересовати вањски имовински свијет. Ипак, требало је правити изнимака. Општа правила о имаоништву, не о природним имаоницима (људи), требало је потпуније изложити. Како нпр. изјава о умрћу, пошто је посве нова уредба за земљу, та је потпуност неопходна. Напротив, старатељство, којег иако су уврштене све главне врсте *tutelaе et curae*, то је учињено само са вањске стране (случаји старатељства, постављање, трајање, степен стеге штићеника у обављању својих послова, његово заступништво старатељем напрама инога свијета), о вези штићеника са самим старатељем, полагање рачуна итд, будући унутарњег својства, остављено је за посебни дио. Факт до сада у написаноме праву земље тек за старатељство малољетних опстајало је понешто правила, дочим за све остало, као *cura furiosi, prodigi, absentis* није никако било, требало је да нас побуди поставити правила и за унутрашње везе, изложити их у ограничenu опсегу како то бива обично у грађанским законцима и пошто не би могуће било попунити га, довело би до тога да би до скоро требало искључити по цијеле чланове о томе предмету, а саставити трипут већи особити закон, као што о томе већ приведосмо један примјер. Овако барем посебан закон о предмету неће замијенити него само допунити правила законика о старатељству.”²⁷

Богишић има и одговор на питање зашто су у ОИЗ-у садржана правила о друштву: „Што се тиче друштва, друштва, корпорације, која се нарочито утемељује и за коју до сада у Црној Гори није било

²⁵ Валтазар Богишић, *Метод и систем кодификације обичајног права у Црној Гори, Изабрана дјела, студије и чланци*, Подгорица, 2004, стр. 206–207.

²⁶ *Ibid*, стр. 210.

²⁷ *Ibid*, стр. 207.

ни писаних ни неписаних правила, о њој није могуће било правити разлике што је вањско што ли унутрашње, а требало их је потпуно израдити.”²⁸

У погледу питања да ли је мјесто правима личности у имовинском законнику, Богишић закључује: „Говорити о *jura personarum*, барем у тој мјери у којој говорисмо, ми погледом на црногорске прилике никако не могасмо ослободити се већ ради тога што ни општих закона ни „грађанских” о личном праву у Црној Гори нема.”²⁹

Богишић је знао за полемику г. Боасонада с противницима његовог рада око тих питања. Наиме, у *Les nouveaux codes japonais-Réponse au manifeste des légistes et aux objections de la Diète I Revue française du Japon, livraison d'août 1892 Tokyo*, Боасонад помиње и неке чланке из „књиге о лицима”³⁰. Богишић са жаљењем констатује да му до тада није познато било да ли ће ти дјелови остати и засебно регулисани, или ће касније чинити дио јединственог законика, „или да му се дометну као додатак”. С тим у вези, Богишић је записао следеће: „ (...) да је после 1878. године главни редактор г. Боасонад оставио на страну првобитну систему у свега грађанског законика, те је помоћу своје комисије вршио свој рад без обзира на породицу и наслеђство.”³¹ Притом, он се ипак ограђује, имајући у виду њему познате текстове до 1891. године. Жали што му нијесу били доступни прикази, критике, оцјене *Јапанској законика* и што не може знати што је у тим текстовима изложено о систему и границама *Законика*.³²

Као што је познато, Богишић је за црногорски законик сам саставио „збир критика, приказа и сличнијех о њему радова”. Главни од њих су објављени у библиографији француског превода ОИЗ-а.³³ Али то није била ни половина онога што се до тада о ОИЗ-у појавило.

У дјелу „Метод и систем кодификације имовинског права у Црној Гори”³⁴, као примјер сличан приликама у Црној Гори, Боги-

²⁸ *Ibid*, стр. 207.

²⁹ *Ibid*, стр. 210.

³⁰ *Ibid*, стр. 47.

³¹ *Ibid*, стр. 47.

³² *Ibid*, стр. 48.

³³ Code general des biens pour la principaute du Montenegro du 1888 traduit par mm Dareste et Riviere (Paris, 1892), p. LVII-LX.

³⁴ Приредио: Томица Никчевић, 1967, серија ЦАНУ — Поседна издања, књ. CDIX, Београд, 1967.

шић износи кодификацију грађанског права у Јапану: „Изван Европе сједи већ од назад већ неколико година комисија у Јапану, којој је такође задаћа саставити грађански Законик. И премда је Montesquieu говорио да велика множина закона чине несретном ту државу³⁵, дан данашњи, кад ми Јапан знамо много боље него ли је то могло бити у вријеме гласовитога президента, свака знаде да се грађанско право у томе царству острва влада једино по неписаним правилима обичаја. Ова чудновата и далека океанска земља налази се, дакле, у овоме обзиру у доба своје кодификације у сличним приликама у којима је и Црна Гора.”³⁶ У истом дијелу Богишић помиње Боасонада у вези са *droit de propriété*, у ширем смислу. Наиме, он та права назива *Les Biens*³⁷.

У вријеме израде црногорског ОИЗ-а радило се на састављању грађанског законика у још четири државе и то: у Њемачкој, Русији, Угарској и у Јапану. Три прва законика се, како истиче Богишић, израђују по старој традицији, што се обима тиче.³⁸ Супротан од ових примјера налазимо у Јапану, што Богишић опет не пропушта да саопшти: „У јапанској, судећи по прва два дијела, који недавно изађоше као основа,³⁹ Законик се, што се предмета тиче, битно одалекује од досадањих.”⁴⁰ И опет не пропушта да истакне своје заслуге: „Нас ова основа особито занима, јер по особиту заплету прилика чини нам се да и ми сами лично имадосмо некога уплива на примљену систему.”⁴¹ Иако је ријеч о класичном називу закона — *Code*

³⁵ Montesquieu Ch, De l' esprit des lois. Edition stéréotype, Paris, 1816, t. I-V, t-I, livre VI, sh XIII, „Impuissance des lois japonaises”, str. 203–206.

³⁶ Валтазар Богишић, *Метод и систем кодификације имовинској права у Црној Гори, Валтазар Богишић, Изабрана дјела, студије и чланци*, Подгорица, 2004, стр. 157.

³⁷ Boissonade (G) Proect du Code civil pour l' Empire du Japon (accompugné d'un commentaire par Mr. G-ve Boissonade. Tom I-V. Tokio, 1882–1889, T. I. p. 2) „les Biens sont les droits composant le patrimoine”.

³⁸ Валтазар Богишић, *Метод и систем кодификације обичајној права у Црној Гори, Изабрана дјела, студије и чланци*, Подгорица, 2004, стр. 189.

³⁹ Boissonade (G) Proect du Code civil pour l' Empire du Japon (accompugné d'un commentaire par Mr. G-ve Boissonade. Tom I-V. Tokio, 1882–1889, T. I. p. 2) „les Biens sont les droits composant le patrimoine”.

⁴⁰ Валтазар Богишић, *Метод и систем кодификације обичајној права у Црној Гори, Изабрана дјела, студије и чланци*, Подгорица, 2004, стр. 189.

⁴¹ *Ibid*, стр. 189.

civil, јапански пројекат „није него само имовински Законик”⁴². Такав закључак, према Богишићевом мишљењу, не доводи у питање ни чињеница да се тзв. права личности (*ius personarum*) „уједно са породичним везама остављају за још неиздану I књигу. Међутим, с другом књигом, која је изашла, почимље основа тек имовинског права, а судећи по схеми изложеној у предговору то ће исто попуњати и остале књиге (III, IV и V).”⁴³ За наведени закључак Богишић нуди још аргумената: „Осим тога ни у схеми, ни у тексту, ни у коментару издане основе нигђе ни ријечи нема о наслѣдству.”⁴⁴ То је највјероватније због тога што је то „остављено особиту закону”⁴⁵. Снажан аргумент је и тај што друга књига, која садржи имовинско право, почиње „своје бројање чланка са 1”⁴⁶. У прилог томе иде и изрека саставиоца, г. Боасонада, садржана у предговору „да је том основом постављен темељ ‘грађанскоме’ законодавству, тј, la théorie des Biens ou des droits composants la patrimoine des particuliers”⁴⁷.

Према Богишићевом мишљењу, примјери јапанског и црногорског законика потврђују удаљавања од легислативне праксе, по којој је укоријењена стара традиција о обиму грађанског права. С друге стране, наставља Богишић, у неким законодавствима постоји теденција „метнути у грађански законик све што није имовинско право, шта више они нам показују примјера кодекса у који уђе само (дио) тога имовинског права”⁴⁸. У Црној Гори унутрашњи фамилијарни односи су „свакоме познати, будући су укоријењени у живоме обичају, а за вањски свијет они немају велика значења и доста је да је позната природи органа који се тим свијетом у посредни дотицај долазе”⁴⁹. Признање за то Богишић види у једној опасци „и другога саставиоца ‘грађанскога’ Законика, г. Voissonade (види *Projet du Code civil pour l’ Empire du Japon*, p. 7–8)”⁵⁰.

На бројним састанцима са књазом Николом ради извјештавања о изради законика за Црну Гору Богишић није пропуштао да

⁴² *Ibid*, стр. 189.

⁴³ *Ibid*, стр. 189.

⁴⁴ *Ibid*, стр. 189.

⁴⁵ *Ibid*, стр. 189.

⁴⁶ *Ibid*, стр. 189.

⁴⁷ *Ibid*, стр. 189.

⁴⁸ *Ibid*, стр. 190.

⁴⁹ *Ibid*, стр. 191.

⁵⁰ *Ibid*, стр. 191 (фуснота 179).

владару рапортира о току израде пројекта *Јапанског грађанског законика* и да му потенцира утицај система пројекта ОИЗ-а на систем јапанске кодификације. Тако је нпр. на састанку у Вишију јуна 1887. године Богишић књазу Николи поднио детаљан извјештај о штампању текста црногорског законика, о папиру за штампање, о трошковима штампања, о свечаности проглашења *Законика* која слиједи, о курсу за примјену *Законика*, о утицају *Законика* на кодификационе комисије у Јапану и у Русији.

У престижном дјелу *Општи имовински законик за Црну Гору обзиром на остало црногорско законодавство*⁵¹ Косто Војиновић на почетку даје слику великог пројекта на пољу цивилнога права половином XIX вијека. У том смислу, осврће се на главне законске пројекте: саксонски, циришки, италијански, угарски, шпански, португалски, руски, њујоршки. Посебно се осврће на кодификацију грађанског права у Јапану: „ (...) а Јапан, најнапреднија азијска држава, јер најприступнија еуропској образованости, проучава приватно-правне уредбе Еуропе, те тражи и прихваћа савјете о саставу, на којему ће уредити свој цивилни Законик у онога Славена, члана ове Академије, који је израдио Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору.”⁵²

Објављивању наведене књиге Косте Војиновића претходила је учестала преписка између њега и Богишића. У неким од ових писама Богишић је поносито писао о утицају систематике ОИЗ-а на ону у *Јапанском грађанском законнику*. У том смислу је и Богишићево писмо послано из Париза 1. маја 1888. године: „Питања су и тешка, али да ти право речем ја, пошто сам изучио системе свијех грађ. законика Европе и Америке; пошто су толика пута читања била о моме законнику са практичарима; пошто сам се толико година с њим мучио (разумије се с честим прекидањима) поправљајући га и преиначујући, — опет, барем за Црну Гору, а и за сваку словенску земљу, — ја не би знао наћи пригодније системе. Дакако, ти ћеш рећи, сваки отац љуби своје дијете више него икаквог туђе. Признајем, али, додајем, да чланови берлинске комисије који су читали моју обнову још 1883. год. (а којој је система она иста која је још 1870. год. утврђена) посве су је одобрили, особито погледом на црногорске прилике.

⁵¹ Коста Војиновић, *Општи имовински законик за Црну Гору обзиром на остало црногорско законодавство*, Загреб, 1889.

⁵² *Ibid*, стр. 2.

А на стр. 8 брошуре видјећеш (а већ и онако знаш) да је то система, по моме савјету, била примљена и за Јапонију.”⁵³

Нешто слично понавља и у писму посланом из Петрограда 3. јуна 1888. године: „Није чудо, дакле, што је настојао имати и прегледати све до сада (издане грађанске законике, многи му од њих показиваху доиста како не треба кодификовати, али и то може да не буде безкористно за озбиљне стручњаке у таквим пословима; — него и да се упозна са радњама и комисијама које се једновремено с њима бављаху кодификацијом једнака предмета у другим државама. Таквих је комисија било у све четири и то: у Пешти за Угарску, у Петрограду за Русију, у Токио за Јапонију, у Берлину за Њемачку. Како ми је ова посљедња била најближа, и у њој имаћих по каква знамен, њезине сам радње најбоље и знао; — што се тиче јапанске комисије, нити сам њу ни њена предсједника видио ради далечине, а ти знаш да су о ње радњама, напротив, мене консултирали и попримили углавном систему коју сам препоручио. У Петрограду је почела радња око кодификације тек назад 5 година пошто је у главном моја радња готова била, она ме дакле није особито интересовала; у Пешти, гдје је радња почела коју годину прије мене, дијаш узгредице два пута; чланови ми комисије врло љубазно ставише ми на расположење све што могаху, али моје познавање њихова рада није никада било веома опширно, нешто ради тога што у Пешти не могах остати него врло кратко вријеме, а нешто и због недоступности језика на коме су се радње вршиле. Ја сам како знаш сам, радњу вршио у Паризу, осим сабирања материјала и скупних читања изграђене основе. Официјалних помоћника, консултаната, секретара, као што их у комисијама бива, нијесам имао ни једнога, него сам све сам радио. У потезним питањима савјетовао сам се с пријатељима-јуристама особито у Паризу и у Берлину; — као што се савјетовах гледе језика с појединим знанцима језичарима. Не треба ми да додајем да како у једној тако и у другој врсти радње, ја сам радо слушао туђа мњења, али сам опет радио како сам налажах за добро. Ти знаш да ја тако обично поступао у свим научним радовима; изучим најприје како су други научници

⁵³ Писмо Валтазара Богишића Кости Војиновићу послано из Париза 1. маја 1888. године, Богишићев ЗББ ХАЗУ.

мислили и радили, — али опет ја идем својим путем и радим по своме убјеђењу.”⁵⁴

На крају, Богишић у трећем концепту аутобиографије описује своју судбину, упоређујући је са судбином проф. Боасонада: „Али састављање једног знаменитог споменика, као што је један Законик, изискује дужину времена, која се не може унапријед ни приближно опредијелити: тако је г. Богишић у Црној Гори био исте среће као и француски кодификатор, професор Boissonade у Јапану. ‘Ја сам био обећао’ — пише г. Boissonade — ‘да ћу довршити голему радњу уређења Цивилног законика кроз вријеме, које данас не смијем ни да споменем, а које ни било довољно ни за сâм први дио тога посла... Величина задатка чинила ми је да прецијеним своју снагу. Ја сам био путник по брдима: што је врхунац, до којега хоће да допре, узвишенији и сјајнији, то он цијени да је даљина мања; али није предвидио многобројне посредне долине и висове, које треба да превали’ (Projet de Code civil, Tokio 1882, p. V.). Баш као што се г. Boissonade (који је боравио у Јапану преко 20 година као предсједник кодификационе комисије) није могао повратити на своју катедру у Париз, тако се исто и г. Богишић нашао у немогућности, поред свијех понављанијех позива, да преузме своју катедру у Одеси, ни ниједну од другијех, које су му затим нуђене.”⁵⁵

Бројни јапански научници су потенцирали утицај појединих одредаба ОИЗ-а на одговарајућа рјешења *Јапанској грађанској законика*, посебно на текст који је ступио на снагу 16. јула 1898. године. У том смислу наводимо одредбе сљедећих чланова ОИЗ-а: 615 (услови за пребијање потраживања), 949 (појам пребијања), 612 (редосљед наплате потраживања), 561 (давање намирнице и пренос потребних права), 479 (немогућност наплате позамљеног износа за игру или окладу), 497 (везаност понудиоца за понуду учињену по поруци или писмену), 619 (кад је могуће пребити застарјело потраживање), 467 (прелаз права на јемца), 613 (намирница), 975 (појам намирнице или одужнице), 14 (имаоници). Нажалост природа и обим овог рада не допуштају нам да се детаљније позабавимо и тим питањима.⁵⁶

⁵⁴ Писмо Валтазара Богишића Кости Војиновићу из Петрограда од 3. јуна 1888. године, ЗББ ХАЗУ, Хиа.

⁵⁵ Валтазар Богишић, *Аутобиографија, Изабрана дјела, сџудије и чланици*, Подгорица, 2004, стр. 439–440.

⁵⁶ Видјети: Љиљана Марковић — Радомир Ђуровић, *op. cit.*, стр. 396 и 397.

Zoran P. RAŠOVIĆ

BOGIŠIĆ'S NOTES ON IMPACT OF THE GENERAL PROPERTY
CODE FOR THE PRINCIPALITY OF MONTENEGRO
ON THE JAPANESE CIVIL CODE OF 1890

Summary

Valtazar and Mr. Majacomu-Murata, then Vice Minister of Finance of the Government of Japan, met in Paris, July 5, 1878. Japanese vice-minister was staying in Paris for the occasion of the world exhibition, in capacity of a president of the Japanese part of exhibition. At that time, Bogisic worked on composing of Montenegrin Propriety Code, while professor Boasonant worked on preparing Civil Code for Empire of Japan. In Paris, Japanese vice minister expressed a desire to discuss with Bogisic about some issues concerning codification of civil law in Montenegro and Japan. Their meeting, on the mentioned date, lasted about three hours. Minutes from the meeting were translated from French to Japanese and sent to the State Council of Japan. Bogisic's work was not left unnoticed in the country of the rising sun, that was always ready to recognize good result and curiously reveals the methodology that led to it. In his minutes, he did not hide that his reasons and arguments for such a standpoint left special impression to the Japanese vice minister. In 1882, he had the first book of project of the Japanese Civil Code, which was published in 1882. Then he noticed that his opinion, expressed at the meeting in Paris, was largely supported by Japanese Codificatory Commission. He was very proud of that fact. He left notes on it in his numerous published and unpublished works.

Key words: Montenegro, Japan, Bogisic, Civil Code